

FRA UDSMYKNINGEN AF THORVALDSENS GRAV

THORVALDSENS DØD OG BISÆTTELSE

I Efteraaret 1842 var Thorvaldsen kommet tilbage fra sin sidste Rejse til Italien. Man havde næret en vis Frygt for, at han skulde blive dernede, og Glæden ved Gensynet var derfor stor, da han atter var hjemme. Han tog fat paa Arbejdet igen, flittig som han var, baade i sin Bolig paa Charlottenborg og hovedsagelig paa Nysø, hvor han hyppigt opholdt sig i den Stampe'ske Familiekrede. Et Bevis paa, at hans Aand og Kraft stadig var levende, er de store Værker, Statuerne af Herkules og Christian IV, som han i disse Aar skabte.

En Benskade, et Saar paa Skinnebenet, havde i nogen Tid generet Thorvaldsen og gjort ham meget mismodig. Efter en i Datidens Lægekunst meget anvendt Fremgangsmaade var der paa hvert Ben blevet frembragt en »Fontanelle«, et kunstigt Saar, som stadig skulde holdes aabent og virke afledende, og som det ansaas for meget betænkeligt at lukke. Rationel Lægehjælp vilde Thorvaldsen helst ikke søge. Han havde dog i nogen Tid været tilset af Etatsraad *Oluf Bang*, Københavns mest søgte Huslæge paa den Tid, populært kaldet »Koldtvands-Bang«, men da Kong Christian VIII under en Audiens i December 1843 havde faaet Kendskab til Thorvaldsens Lidelse, sendte han Dronningens Livlæge, Overlæge *J. P. Jacobsen*, som derefter tog Thorvaldsen i Kur.

Nytaarsdag 1844 vilde Thorvaldsen absolut staa op af Sengen for at arbejde — ellers vilde det gaa ham galt Resten af Aaret, mente han, men paa Lægens indstændige Henstilling opgav han det. Tilstanden bedredes efterhaanden tilsyneladende noget, og Thorvaldsen begyndte igen at arbejde. I Marts Maaned følte han sig atter mindre vel, men det hindrede ham ikke i at begynde paa Kompositionen til et nyt Relief, Billedhuggerkunstens Genius.

Thorvaldsens Levetid var imidlertid omme. Hans pludselige Død den

24. Marts 1844 og de Omstændigheder, hvorunder den foregik, optog Datiden uhyre. Paa Grundlag af det foreliggende Kildemateriale skal der her — 100 Aar efter — gives en samlet Fremstilling af Begivenhederne.

THORVALDSENS SIDSTE DAG

Søndag Morgen, den 24. Marts, vaagnede Thorvaldsen tidligt. Han beklagede sig til Tjeneren Wilckens, efter hvad denne beretter, over, at han ikke havde kunnet sove. Kort efter stod han op, satte sig i sin Sofa og begyndte at læse, men faldt snart efter i Søvn. Da han vaagnede nogle Timer senere, spiste han sit Morgenmaaltid og begyndte at arbejde paa Luther-Busten. Om Formiddagen besøgte *Eckersberg* med Søn og Datter ham og blev, som *Eckersberg* skriver i sin Dagbog, modtaget overordentlig venligt — Thorvaldsen holdt meget af, medens han arbejdede, at tale med dem, der besøgte ham, fortæller Julie *Eckersberg*. Da de skulde til at gaa, lagde Thorvaldsen Værktøjet fra sig og sagde: »Ja, nu vil jeg ikke arbejde mere i Dag, men vil, før jeg gaar til Middag hos Stampes, gaa hen og se til mit Museum og til det Sted, hvor jeg engang skal hvile«. Om han kom derhen, kan ikke siges. Baronesse Stampe, som senere paa Dagen hentede ham i sin Vogn, fortæller ikke noget herom. Derimod kom Lægen, Dr. Jacobsen, for at se til Thorvaldsens Ben, men han vilde ikke have Ulejligheden med at vise Jacobsen det og sagde, at det kunde vente til den næste Dag.

Baronessen og Thorvaldsen tog derefter bort. De aflagde sammen Besøg hos nogle Bekendte og kørte til sidst til den Stampe'ske Vinterlejlighed i Kronprinsessegade, hvor den gæstfri Værtinde som saa ofte før havde samlet en udsøgt Kreds af Tidens litterære og kunstneriske Personligheder til Middag. Blandt Gæsterne befandt sig foruden Thorvaldsen ogsaa *Oehlenschläger*, H. C. Andersen, Jørgen Sonne, Constantin Hansen og Maleren Ernst Meyer. Der herskede en munter Stemning ved Bordet, særlig Thorvaldsen var i godt Humør. Samtalen faldt naturligt paa det vordende Museum, og Thorvaldsen skal have sagt: »Ja, nu kan jeg gerne dø, for Bindebøll har min Grav færdig«. Efter J. B. Dalhoffs Optegnelser skal Thorvaldsen, som i Rom havde været et Mønster paa Maadehold med Mad og Drikke, have faaet for meget til Middagen, saa at han faldt i Søvn ved Bordet og maatte vækkes, da han skulde gaa. Hvorvidt dette nu har sin Rigtighed, faar staa hen, da Dalhoff næppe har været Øjenvidne.

Om Aftenen vilde Thorvaldsen gaa i det kongelige Theater, hvor der var *Première* paa den tyske Digter Friedrich Halms¹ romantiske
astigske

Thorvaldsen paa Dødslejet. Blyantstegning af J. Vilhelm Gertner den 25. Marts 1844.

Skuespil »Griseldis«. Saavel Thorvaldsen som Oehlenschläger havde deres faste Fripladser i Theatret, men Oehlenschläger vilde ikke med, da han hellere vilde læse op for Familien Stampe og dens Gæster. Dette blev Thorvaldsen noget ked af. Han havde regnet med Oehlenschlägers Følgeskab og spurgte derfor H. C. Andersen, om han da vilde med, men ogsaa her fik Thorvaldsen Afslag, fordi Andersen ikke havde fri Entré den Aften. Saa maatte han gaa alene. Paa Vejen til Theatret, hvor Forestillingen begyndte Kl. 6, mødte han Eckersberg og senere G. Bindesbøll, som fulgte ham til Indgangen. Her hilste Thorvaldsen paa den ene af Theatrets Direktører, Konferentsraad Jonas Collin, og indtog derefter sin Plads² i Hofparkettet, just som Ouverturen begyndte. Orkestret spillede 1. Sats af Ferdinand Ries' Symfoni Nr. 6 i D-dur Opus 146. Tæppet var endnu ikke gaaet op. Pludselig saa man Thorvaldsen bøje sig ned, som om han vilde tage noget op fra Gulvet og derefter synke sammen. »Thorvaldsen er besvimet,« sagde Oehlenschlägers yngste Søn, som sad ved Siden af; han og de øvrige nærmest siddende kom til Hjælp og fik Thorvaldsen baaret udenfor. Theaterlægen kom tilstede og beordrede ham ud i det fri, og i en hurtigt tilkaldt Vogn kørtes han til sin nærliggende Bolig paa Charlottenborg. En Aareladning blev forsøgt, men ikke en Draabe Blod kom tilsyne. Thorvaldsen var da ikke længere blandt de levendes Tal. Nogle af dem, der havde baaret ham ud, indtog igen deres Pladser, og Forestillingen gik sin Gang. Næppe ret mange af Tilskuerne anede, hvad der var sket.

Et Øjenvidne, Fru *Eleonora Christine Tscherning*, A. F. Tschernings Hustru, skildrer i sine efterladte Papirer Begivenheden nærmere. Hun havde fra sin Plads i 1. Etage set Thorvaldsen komme ind og tage Plads i Parkettet. Kort efter opstod en Uro, hun troede, at det som sædvanlig var en Rotte, der var paa Færde, »og jeg søgte et Øjeblik ligegyldigt og tankeløst efter det Sted i Theatret, hvorom Uroen drejede sig, og paa engang saa jeg Thorvaldsens hvide Hoved hvilende mod en hossiddendes Skulder og der faldt ligesom en Taage for mit Blik, og jeg udbrød, hvad jeg anede, at det var Døden. Jeg saa de hosstaaende overstænke ham med Eau de Cologne, Skuespiller Rosenkilde bøje sig og kysse hans Pande, Digteren Holst springe over et Par Bænke og endelig flere Mænd bære ham ud. Det hele gik saa hurtigt og stille«.

Ogsaa fra andre Øjenvidner, nemlig Kapellets Musikere, foreligger Vidnesbyrd om det Indtryk, som Thorvaldsens Død i Theatret gjorde paa de paagældende. Flere af dem har gjort Optegnelser i deres Stemmebøger om den tragiske Begivenhed. Saaledes staar der f. Eks. i 1. Hornets Stemme: »Under Allegroen døde Thorvaldsen den 24. Martz

1844 i det kongelige Theater«. 2. Oboisten skriver: »Den 24de Døde den Store uforglemelige Thorvaldsen under udførelsen af dene Sinfoni«.

Meddelelsen om Dødsfaldet bredte sig hurtigt rundt om i Byen og gjorde det dybeste Indtryk. Overalt føltes Thorvaldsens Død som et Nationaltab. »Midt under Nutidens Tryk, midt i vor Armod, midt under al vor politiske Elende stod *han* endnu som en Colos for vore Øjne, og den Ære, der omstraalede hans Pande, kastede ligesom en Afglans paa Alt, hvad der omgav ham, og bragte Trøst og Forsoning for Meget, som vi helst vilde hylle i Glemsel«, skrev *Fædrelandet* den 25. Marts, »Thorvaldsen er død! Men han lever i sine Værker og i sit Folk!« *Kjøbenhavnsposten* for samme Dato bemærkede, at Thorvaldsen maaske endnu kunde have lagt nogle Aar til sit hæderkronede Liv, saafremt han var forbleven under Sydens mildere Himmel, »uforstyrret i sine gamle jevne Vaner eller uden at blive paatrængt af Raad for sit legemlige Ildebefindende mod Andres bedre Indseende«.

H. C. Andersen gav i »Mit Livs Eventyr« en Skildring af sit Besøg i Thorvaldsens Bolig Morgenen efter Dødsfaldet. »Der laae hans Liig udstrakt paa Sengen. Værelset var opfyldt af fremmede Mennesker, der havde trængt sig ind; Gulvet var vaadt af Sneevandet, deres Fodtøj havde bragt med, Luften qualm, Ingen sagde et eneste Ord; Baronesse Stampe sad ved Sengekanten og græd dybt. Jeg stod rystet og bevæget«.

Det synes, som om Folk stod noget uforstaaende overfor dette pludselige Dødsfald, og længe varede det ikke, før Rygtet vilde vide, at næppe alt havde været, som det skulde. Til Sorgen over at have mistet Thorvaldsen sluttede sig en Misstemning hidrørende fra to bestemte Forhold, som stod i Forbindelse hermed. Det ene var, at det kgl. Theater ikke havde afbrudt Forestillingen. Dette følte mange som en Taktløshed, og Dagspressen gav Udtryk herfor. »Alle de, der *udenfor* Theatret erfarede dette pludselige Dødsfald, bleve som ramte af et Tordenslag«, skrev *Bournonville* i »Mit Theaterliv«, »men, *indenfor* blev Skuespillet fortsat, og en anden Tilskuer indtog den ledige Plads! Man maae vel tilstaae, at Bevidstheden om, hvad et Publicum skylder sig selv, endnu ikke var modnet i Kjøbenhavn«. Det andet Forhold var, at det syntes at være den almindelige Opfattelse, at Thorvaldsen ikke var blevet rigtigt behandlet af Lægerne under sin Sygdom. Som et Udtryk herfor skrev *Fædrelandet* den 25. Marts: »Hans Læge var Etatsraad Bang, men Hds. M. Dronningen sendte ham Regimentschirurg Jacobsen, som skulde curere ham, og som paatog sig det Kunststykke at lukke en Fontenelle, Thorvaldsen i en lang Række af Aar havde haft i Benet. Det kan ikke tilkomme os at have nogen Dom over en Foranstaltning, som vi

vide, at i det mindste Bang har erklæret for højst betænkelig«. Heri laa en tydelig Insinuation! Skulde virkelig en Læges Kunstfejl være Aarsagen til Thorvaldsens Død?

Maaske for at berolige Stemningen blev Thorvaldsens Lig obduceret den 26. Marts. Obduktionen foretoges af Lægerne Dr. med C. E. Fenger, der senere blev Finansminister og Borgmester i København, Dr. med. C. J. E. Hornemann og Dr. med. E. A. Dahlerup i Overværelse af Overlæge Jacobsen og Jonas Collins Søn Theodor, der nylig var blevet medicinsk Kandidat, og som maa antages at have repræsenteret sin Fader, som var Eksekutor i Boet. Af Obduktionsberetningen, der her er trykt som Bilag Nr. 2, fremgaar imidlertid, at Døden for den 74-aarige Mand antagelig har haft en meget naturlig Aarsag, nemlig en Tilstopning af en af Hjertemuskulaturens Kransaarer. Med en populær Betegnelse vilde man i Nutiden tale om et Hjerteslag, medens en Læge formentlig vilde stille Diagnosen »angina pectoris« eller Brystkrampe.

EFTER DØDSFALDET

Thorvaldsen havde ikke i sit Testamente fremsat nogen Udtalelse om sin Begravelse og heller ikke paa anden Vis ytret sig herom. Det eneste, han havde udtalt Ønske om, var at komme til at hvile i sit Museum midt imellem sine Skatte. Til dette Ønske havde Bindsbøll taget Hensyn, idet Udførelsen af Graven midt i Museets Gaard allerede var paabegyndt inden Thorvaldsens Død, omend langt fra færdig. Familie eller Slægtninge fandtes ikke her i Landet — Datteren Elisa Paulsen var efter Mandens Død i 1843 rejst tilbage til Rom med sine Børn. Det tilfaldt derfor Testaments-Eksekutorerne Jonas Collin, J. M. Thiele, H. N. Clausen, J. F. Schouw, H. V. Bissen og Overpræsident A. C. Kierulff at ordne det fornødne.

Eksekutorerne henvendte sig til Bindsbøll og bad ham tegne Kisten. Professor G. F. Ursin, Akademiets Økonomiinspektør og Lærer i Matematik, og Theatermaler C. F. Christensen fik overdraget at ordne alt vedrørende Bisættelsen paa værdig Maade. Dette Hverv har næppe været let; thi alle Kredse i Hovedstaden ønskede at være tilstede og vise sin Deltagelse i Landesorgen, og mange og store Forberedelser skulde træffes.

Et Forslag af særlig Art skal være kommet fra *Bournonville* om at udføre en Sørgedans foran Ligtoget. »Tilbudet blev afslaaet,« skriver Robert Neiiendam, »da man frygtede for, at Indfaldet skulde virke mod sin Hensigt,« og forklarer som Bournonvilles Mening, at naar J. P. E.

Hartmann skulde skrive en Sørgemarch og de italienske Hofteater-Operister skulde synge ved Ligtoget, burde Terpsichores Kunst ogsaa medvirke, da den var mere beslægtet med Billedhuggerkunsten end de andre Kunstarter. »Han [Bournonville] opfattede ikke Dans som Mor-skab, end sige som en Letsindighed, men som en Skønhedsudfoldelse, en Hengivelse i Æteren, snart som Udtryk for Glæde og snart for Sorg. Der var et religiøst Moment i Bournonvillernes Kærlighed til deres Virke.« Til dette Forslag hentyder det nedenfor gengivne, af Robert Neiiendam fremdragne Billede af »Den sørgende Bournonville ved Thorvaldsens Ligbegiængelse«, som er tegnet af *Conrad Weidemann*,³ i sin Tid bekendt som Tegner ved Studenterforeningens Fester. Paa Bagsiden af Billedet læses følgende: »Tegnet af C. Weidemann (sigter til et i sin Tid udbredt Rygte om, at Bournonville havde tilbudt at udføre en Sørgedans foran Thorvaldsens Ligvogn)«. Weidemann var kun syv Aar gammel, da Thorvaldsen døde; Billedets Fremkomst maa derfor sikkert være af en langt senere Dato.

Da Thorvaldsen havde sin Bolig paa Charlottenborg, blev det bestemt, at Ligtoget skulde udgaa derfra, efter at en Sørgehøjtidelighed forinden havde fundet Sted. Dagen før Begravelsen, der var fastsat til Lørdagen den 30. Marts, bar en Kreds af unge Kunstnere Thorvaldsens Kiste fra Boligen op i Akademiets Festsal, hvor den blev modtaget af

Bournonville dansende ved Thorvaldsens Ligbegængelse. Tegning af Conrad Weidemann.

Akademiets Præses, Kronprins Frederik (VII), i Spidsen for alle Professorerne.

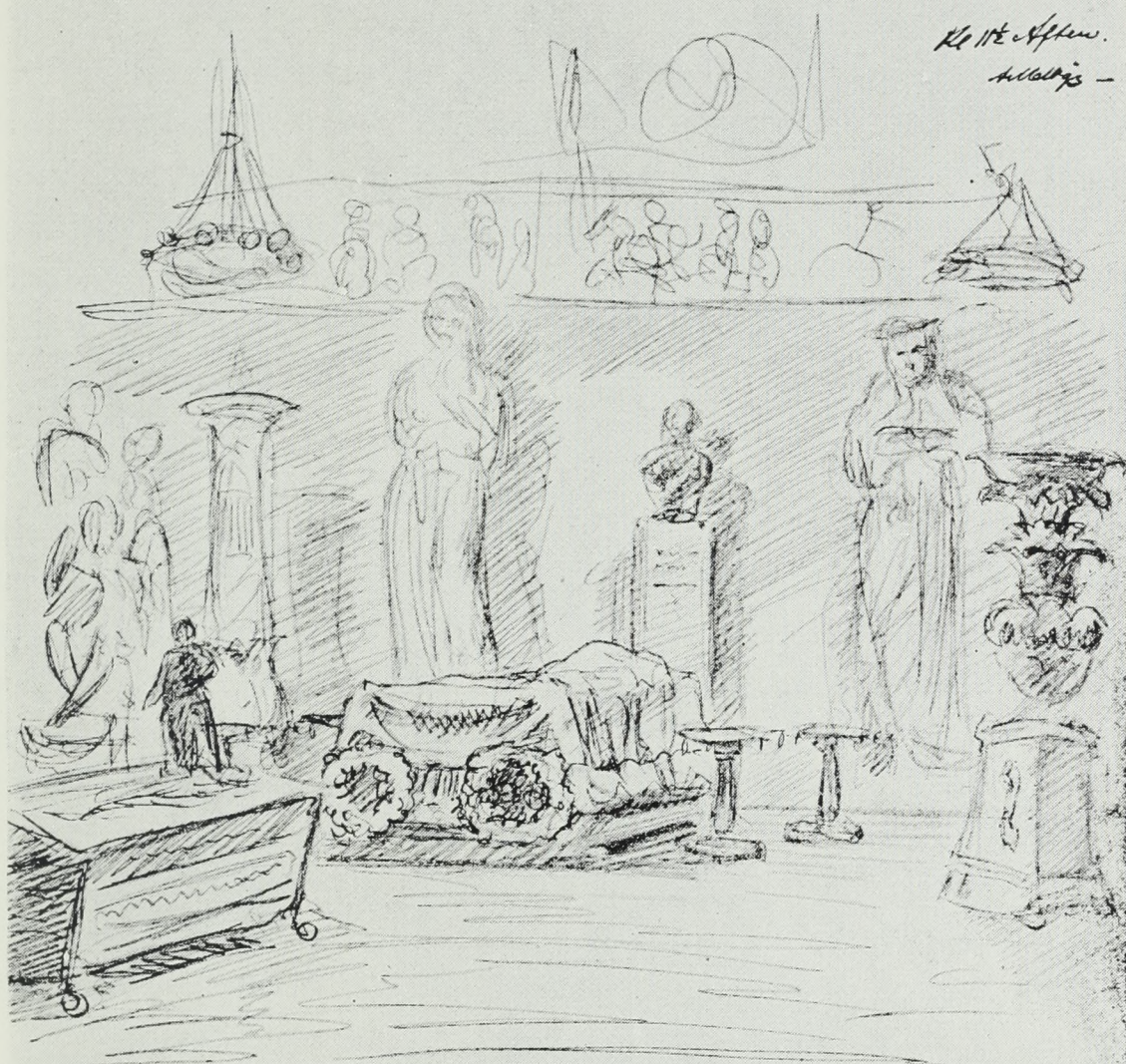
Kjøbenhavnsposten for den 31. Marts beskriver Sceneriet i Festsalen saaledes:

»I Midten af Salen var Liigkisten henstillet paa en Piedestal og ligeoverfor den colossale Herkules, som han nylig havde fuldendt, paa begge Sider Historiens Genius og foran de tvende af den afdøde til et pave ligt Monument componerede Gravengle: christelig Styrke og Viisdom, hvis Piedestaler ligesom ogsaa de øvrige under Salens andre Statuer, vare behængte med sort Flor, hvorhos Salen var blændet, betrukken og belagt med Sort og oplyst af Lamper. I den dobbelte Kiste af Eeg og Bly laa den hensovede med de skjønne Ansigtstræk uforandrede og den velerhvervede Laurbærkrans om de blege Tindinger. Den udvendige Kiste af Eeg var prydet med Basreliefs af Constantin Hansen: ved Hovedet »Victoria« og ved Fødderne »Parcerne«, paa Laaget stod den af Thorvaldsen componerede Skizze forestillende: Billedhuggeren hvilende paa sit Arbejde, Haabets Genius. Ovenpaa var anbragt en Palme og Laurbærkrans og om Kisten en Egekrans. Inskriptionen paa Laaget var: Albert Thorvaldsen, født 19. November 1770, død 24. Marts 1844 i Kjøbenhavn«.

En Æresvagt bestaaende af Kunstnere og Tjeneren Wilckens overtog herefter det Hverv at holde Vagt omkring den aabne Kiste de sidste Timer inden Bisættelsen. Efter hvad Maleren Anton Melbye har meddelt Thiele, var de deltagende Kunstnere J. V. Gertner, A. Melbye, G. E. Liebert, C. J. Rosenfalk, Thielemann,⁴ H. Conradsen, C. V. Lodberg, F. C. Krohn, G. C. Freund, G. Borup og A. J. Kolberg.

Thorvaldsens Arving, Staden København, gav Udtryk for sin Deltagelse. I Forhandlingsprotokollen for Borgerrepræsentationens Møde den 25. Marts læses: »Forsamlingen, som med den inderligste Deeltagelse havde modtaget Efterretningen om Kommunens Æresborger, Conferentsraad Thorvaldsens dødelige Afgang, besluttede ved in corpore at ledsage ham til hans Hvilested, at afgive endydermere et Beviis paa sin Hengivenhed og Taknemlighed imod ham«. Udover dette og at bestrø Gaderne med Grønt ses der ikke at være foretaget noget fra Kommunens Side. Set med Nutidsøjne maa man undre sig noget over denne Tilbageholdenhed fra Kommunens Side. Man skulde synes, at det havde været nærliggende, at den havde sørget for Bisættelsen af sin Æresborger og Arvelader og betalt de dermed forbundne Omkostninger. Men intetsteds findes Antydning af, at saadant har været paatænkt.

Søndagen den 24 Marts 1844. Kl. 6 . . . Aften
 var Thorvaldsen ikke mere !

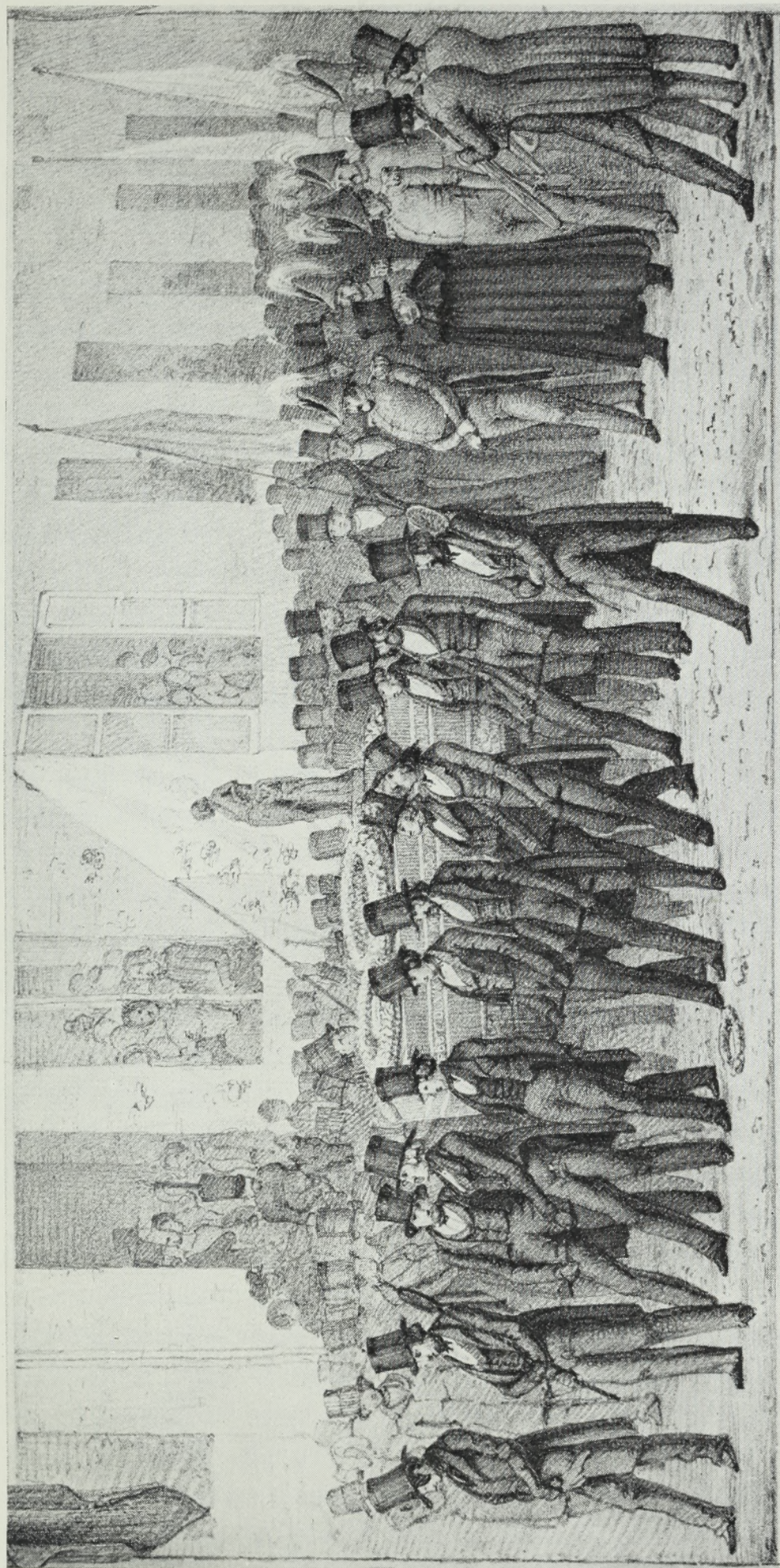
Kl. 4. Morgen - d 30 Marts 1844 -

Thorvaldsen paa Lit de Parade i Kunstakademiets Festsal paa Charlottenborg.
 Blyantstegning af Anton Melbye den 30. Marts 1844. (Thorvaldsens Museum).

»Kjøbenhavns hele Udseende frembød fra imorges tidlig af den Blanding af Alvor og Travlhed, som stedse bebuder, at der er noget Overordentligt i Vente. Alle Haandværkere holdt Hviledag, Børsen var lukket, Collegier og Skoler ferierede — kort Alt antydede, at denne Dag var af sær Betydning for Byen, ja for hele Landet«, saaledes lyder Begyndelsen af Dagens Beskrivelse i *Fædrelandet* den 30. Marts. Vejret var mildt og stille, en let Taage laa som et Sørgeklør over Byen. I Løbet af Formiddagen begyndte Tilskuerne at samle sig langs Sørgetogets Rute, der gik fra Charlottenborg gennem Østergade, Amagertorv, Vimmelskiftet og Nygade til Vor Frue Kirke. To Processioner, den ene Haandværkets Mestre og Svende, den anden Studenterne, kom marcherende fra deres Samlingspladser og stillede sig med florbehængte Faner og Sørgeemblemer i to Rækker langs Ruten fra Charlottenborg. Paa Gaardene havde Husejerne strøet Grønt og Sand, hvortil der i Pressen var rettet Opfordring.

Imedens dette foregik udenfor, samlede Deltagerne i Sørgehøjtideligheden paa Charlottenborg. Her saas Repræsentanter for Kongehuset, Regeringen, Diplomatiets, Universitetets, Gejstligheden, Kommunalbestyrelsen og mange andre af Landets Notabiliteter og officielle Repræsentanter. Kl. 12 $\frac{1}{2}$ begyndte Højtideligheden. Efter at en Korsang, udført af Kunstnere, var afsunget, befalede Kronprinsen, at Kisten skulde lukkes. Paa Laaget blev Thorvaldsens Mejsel henlagt tilligemed en Krans, som Dronningen havde flettet, og en Sølvkrans, som Skoleelever havde samlet ind til. Malerne *Constantin Hansen* og *Hilker* havde sørget for Pyntningen af Kisten. En Tale blev holdt af Professor *H. N. Clausen*, og Kisten bares derefter, mens Kunstnerne paany sang, ned i Gaarden og stilledes i Porten, hvor Døren til Thorvaldsens Atelier stod aaben, og hvor Sangere fra et italiensk Operaselskab, som gav Forestillinger paa Hofteatret, sang et Farvel.

Sørgetoget satte sig i Bevægelse gennem Tilskuernes lange Rækker under Klokkeringning og Koralblæsning fra Taarnene paa Nikolai, Helliggeist og Frue Kirker. Forrest gik Secondmarchallerne, Medaillør *F. C. Krohn* og Maleren *Jørgen Roed* og foran Kisten Deputationer fra Søetaten, Studenterne, Islænderne, Haandværkerne, Kunstakademiets Lærere og Elever samt Premiermarchallerne, *G. Bindesbøll* og Theatermaler *C. F. Christensen*. Selve Kisten blev hele Vejen baaret af Kunstnere, 40 ialt. Hertil sluttede sig det store Følge med *Kronprinsen* og *Eckersberg* i Spidsen. *Berlingske Tidende* anslog Deltagerne i Følget

Thorvaldsens Bisættelse den 30. Marts 1844. Kunstnere bærer Kisten fra Charlottenborg til Frue Kirke. I Spidsen for Følget ses Akademiets Præses, Kronprins Frederik (VII) og Maleren C. V. Eckersberg (i lang Kappe). (Udsnit af det af Joel Ballin litograferede Mindeblad).

til ca. 6.000 Personer, *Kjøbenhavnsposten* endog til c. 10.000. Foran Frue Kirke stod Studenter opstillet, og ved Kirkens Indgang blev Kisten modtaget af *Kongen*, der til Tonerne af den af *Hartmann* til denne Lejlighed komponerede Sørgemarch ledsagede Kisten op gennem det alvorfuldt og højtideligt dekorerede Kirkerum, hvor Thorvaldsens Værker paa de med sort beklædte Piedestaler dannede Rammen om Højtideligheden.

Om Begivenheden foreligger flere Beretninger fra Øjenvidner. Saaledes fortæller *Bournonville* i »Mit Theaterliv« om sine Indtryk:

»Jeg befandt mig med mine Colleger blandt Kistens Bærere, just som den bragtes ind ad Kirkens Portal. Her stod Kong Christian den Ottende og stillede sig, som om han havde været den Afdødes Søn, forrest i Følget; de brede Døre aabnedes, og Hartmanns imponerende Sørgemarch lød fra alle Orglets Registre, ledsaget af Gonggong og Basuner. Da var det for mig, som om det sortbeklædte Kirkegulv bølgede under mine Fødder, jeg betoges som af en Svindel, og det forekom mig, som om Marmorapostlene steg ned fra deres Piedestaler og Frelseren selv svævede os imøde fra Kirkens Chor! Jeg holdt mig fast i Baarens Haandtag og tabte ikke Besindelsen«.

Ogsaa Fru *Tscherning* var tilstede. »Med megen Møje, Løben og Søgen erholdt jeg en Plads«, skriver hun i sine efterladte Papirer, »en Gunst, som kun blev faa af Danmarks Kvinder til Del. Kirken var herlig i sin Sørgedragt, majestætisk traadte Christus og Apostlene frem mod den sorte Grund, og ligesom hævende sig op af det dybe mørke Hav knælede Daabens Engel med sin Muslingeskal i det sort betrukne Kor. Kirkens Klokker ringede, og Basunerne lød fra Taarnet, da Kongen gik Liget i Møde ved Kirkedøren og fulgte det, medens Sørgemarchen fra Orglet rungede gennem Kirkens endnu næsten tomme Hvælvinger; og tyst og stille indtraadte den talløse Skare, som havde fulgt ham, saa mange Kirken kunde rumme, og Kunstnerne satte hans simple med Laurbærkranse smykkede Egekiste foran Kordøren«.

H. C. Andersen skriver i »Mit Livs Eventyr«, at »Thorvaldsens Jordefærd var en Landets Sørgefest; sortklædte stode Mænd og Quinder i Vinduer og paa Gader, alle blottede uvilkaarlig Hovedet, da Kisten bares forbi; der var en Stilhed, selv de vildeste Dreng, de fattigste Børn stode og holdt hinanden i Hænderne og dannede Rækker, som det store Tog gik igjennem fra Charlottenborg til Frue Kirke«.

Højtideligheden i Kirken indledtes med en Kantate, skrevet af *Oehlschläger* og med Musik af kgl. Kapelmester *F. J. Gläser*; den blev sunget af det kgl. Theaters Sangere. Stiftsprovst *C. E. Tryde* holdt

Talen, og efter Jordpaakastelsen sang *Studentsangforeningen* en Sang af *H. C. Andersen*, som *Hartmann* havde komponeret Musikken til:

Træd hen til Kisten her, kom fattig Mand,
I din Kreds fødtes han — — —

Fru *Tscherning* siger herom, at »den simple Musik, de hjærtelige Ord, de ukunstlede harmoniske Stemmer var saa ganske paa deres Plads, at vel ikke mangt et Øje var tørt, i det mindste mellem Kunstnerne. Blandt dem var mange ham saa inderlig hengivne, og fornemmelig kunde jeg ikke være blind for, hvor gamle Gertner⁵ og endnu mere Bindesbøll, to af Sørgemarchallerne, lod sig overmande af deres dybe Sorg, og hvorledes de blege og skælvende holdt fast om Stavene og lod Taarerne frit Løb«.

Følget skiltes derefter, men Kisten blev staaende Resten af Dagen i Kirken, der var aaben, for at Publikum kunde faa Lejlighed til at tage Afsked med den døde Mester. Om Aftenen blev Kisten baaret ind i Sakristiet og senere flyttet ind i et Kammer, hvor den skulde henstaa indtil videre, da man regnede med, at Museet snart var færdigt.

Thorvaldsens Ligfærd blev en pompøs Begivenhed og af et Format, som ellers kun plejer at blive fyrstelige Personer til Del. Ja, man kan, som en Indsender fra Aarhus skrev i *Fædrelandet* den 18. April, sige, »at et saadant Ligtog aldrig før er set i Kjøbenhavn. En ringe, fattig Mands Søn fulgt til Jorden af Folkets Fyrster saavelsom af Holmens Mandskab; en Kunstner, en Billedhugger, ledsaget til Graven af de udenlandske Magters Repræsentanter saavelsom af Haandværkslauge-nes Mestre og Svende, hans Kiste prydet med Krandse fra Landets regerende Dronning saavelsom fra Stadens endnu skolesøgende Ungdom; Islands Søn, i det høie Nordens kolde Vinter hilset af det milde Italias Børn med de klare Stemmer; Protestantens Baare viet til Fred ved Catholikers Afskedssang i det skønne fremmede Sprogs klangfulde Toner; Undersaattens Støv modtaget af Kongen i Rigets Metropolitankirke, og fulgt af *ham*, som den nærmeste sørgende — sandelig, en saadan Ære er ikke før viist nogen Mand i Danmark!«

Og heller ikke i de siden da forløbne 100 Aar, kan man tilføje.

K R I T I K A F B I S Æ T T E L S E N

Beretninger om Ligfærden naaede ogsaa til Udlandet og omtaltes i Aviser og Tidsskrifter, nogle Steder i overdreven Form. I *Journal des Debats* læste man — efter hvad *Berlingske Tidende* for den 19. April

anfører — f. Eks., at »Kisten kørte i kgl. Liigvogn med Trone og Himmel, 20 mtr høj og med 8 hvide Heste foran«.

Kritik af Arrangementet skulde dog ikke udeblive. Ganske vist gjorde Sceneriet i Frue Kirke et dybt Indtryk, skriver *Carl Ploug* i *Fædrelandet* den 2. April i »Brudstykke af et Brev til en Ven paa Landet«, men Oehlenschlägers Kantate var »mager«, Gläfers Musik »spædlemmet« og H. C. Andersens Sang »ikke stort bedre end Oehlenschlägers«. Navnlig Trydes Ligtale kritiserer han, alt uanset, at det dengang var forbudt at kritisere Ligtaler og Prækener, før de forelaa trykt. Han karakteriserer Talen som en Procedure, hvor en »Hegelianer« og en »Pharisæer« anklager Thorvaldsen, medens Tryde optræder som Defensor:

»»Den speculative Tænkning i ^{Haha!}hegelrette logiske Former er det eneste, der har ægte Værd og ideel Realitet« [siger Hegelianeren], »alt Andet er ubevidst Naivitet og dum Umiddelbarhed ... Hvi hædrer du da ham, som i Grunden dog har sovet sig til sin drømte Storhed, som ikke tænkte, paa Hegelsk?« Og Phariseeren spørger: »Hedenske Guder — er det ikke Djævelens Værk? Dandsende Quinder — er det ikke Kjødets syndige Lyst? Profane Helte — er det ikke denne Verdens gudsbespottelige Formastelse? ... Og selv, hvad var han stort andet end en syndig Hedning? Hvad skal han her i Kirken? Og han korsede sig og taug. Og Tryde? Han jog ikke Hegelianeren og Phariseeren ud af Kirken, han stevnede dem ikke hjem til sig paa sit enlige Værelse for der at afgjøre denne Privattvist — men han indlod sig med dem — her — paa dette Sted — i disse Omgivelser — før denne Forsamling ... han førte et Indiciebevis for, at Thorvaldsen var en høitbegavet og from Sjæl — han forsvarede ham! Som Forsvar betragtet var det talentfuldt, fortræffeligt, mesterligt, om Du vil, men — det var et Forsvar. Mon da Tvivl om Thorvaldsens Adkomst til national og kirkelig Hæder var den Følelse, der besjælede den Forsamling, hvori Taleren med Rette saa et Udtryk for Danmarks Folk? ... Var det her Stedet til at gøre »Danmarks største Søn« til en Anklaget ved at gøre sig selv til hans Defensor? ... Tryde er en brav og talentfuld Mand, desuden en oprigtig Ven af Thorvaldsen og varm Beundrer af hans Konst ... men et Misgreb bliver det ligefuldt, at stille som Problem, hvad der for Alle var den visseste Vished, og saaledes lade upaaagtede og ubenyttede alle de store Forudsætninger, hvorpaa en Taler, der var sin Opgave voxen, kunde have rejst et Mindesmærke, der ganske anderledes vilde have været den store Hedengangne værdigt og ganske anderledes have svaret til de Følelser, hvis Tolk Taleren var kaldet til at være ...«

Ogsaa *Bournonville* var utilfreds. Talen var efter hans Mening »lang og temmelig saftløs«, hvorimod Fru *Tscherning* betegner den som »simpel, ej ret lang, men smuk og hjertelig«.

Et andet Øjenvidne, *7. B. Dalhoff*, stod i Koret mellem Daabs-engelen og Gitteret. »Kongen sad i den øverste Stol lige for mig,« fortæller han, »da Hr. Tryde sagde om T., at han var en stor Mand, men manglede kuns eet, Kristendom! Jeg saa da just paa Kongen, som med hele sin Krop hoppede op, som om han havde stukket sig, drejede derpaa Hovedet om og saa mig meget alvorligt i Ansigtet«

Som man vil se, har Meningerne været delte om denne Ligtale. Ejendommeligt forekommer det, at der i den trykte Udgave af Trydes Tale, som kort efter udkom, ganske savnes Spor af den »Procedure«, som Ploug kritiserede saa skarpt, og af den af Dalhoff anførte Udtalelse.

MINDEHØJTIDELIGHEDER OG ANDEN HÆDER

Det var naturligt, at de Institutioner, som Thorvaldsen havde haft særlig Tilknytning til, ønskede at højtideligholde Mindet om ham. Først og fremmest *Kunstakademiet*. Dets aarlige Stiftelsesfest den 31. Marts var paa Grund af Dødsfaldet bleven udskudt til den 8. April og viedes nu Mindet om den store Afdøde. Thorvaldsens florbehængte Stol gav Udtryk for det Tab, hans Bortgang havde betydet i Akademiets Rækker. Akademiets Sekretær, *Thiele*, holdt Mindetale og beskæftigede sig især med Thorvaldsens Forhold til Akademiet, hvor han for 50 Aar siden modtog den store Guldmedaille og det Rejsestipendium, som skulde aabne ham Indgangen til hans Løbebane.

Den 9. April foranstaltede *det kongelige Theater* en Sørgefest. Ogsaa her var Thorvaldsens sædvanlige Plads drapperet med Sørgeflor og Blomster. Der indledes med en Ouverture af *Hartmann* og en Prolog af *7. L. Heiberg*, som Fru Heiberg fremsagde. »I sin klare Simpelhed og mandige Kraft, endelig en værdig Ordets Hylding af Danmarks største Søn«, skrev *Fædrelandet* næste Dag. Derefter opførtes Oehlen-schlägers »Hakon Jarl«. Kritikken var ikke Forestillingen gunstig; den »stod i Gehalt under de tidligere Forestillinger og var ledsaget af Uheld, der forstyrrede Udførelsen«, bemærkede *Berlingske Tidende* den 10. April. »Hvor en saadan [Tragoedie] udfordrer et nogenlunde talrigt Personale«, skrev *Kjøbenhavnsposten* s. D., »der ser man Jammerlighed og Dilettantisme stikke frem af alle Kroge Hvor aldeles blottet for Talent, ja vi kunne næsten sige — for sund Menneskeforstand var ikke det Øvrige?« Der lød Hyssen, da Forestillingen var forbi, hvilket unægteligt maatte forekomme pinligt ved en Lejlighed som denne.

Ogsaa *Studenteforeningen* mindedes sit Æresmedlem. Det skete i Universitetets Solennitetssal, som velvilligst var overladt Foreningen i

den Anledning. *Chr. K. F. Molbech* reciterede en Prolog af *Oehlen-schläger*, og Studentersangforeningen opførte en Kantate, forfattet af *Henrik Hertz* til Musik af *Hartmann*. Digteren *H. P. Holst* holdt en versificeret Tale, og Festen sluttede med en Sang af *Carl Ploug*.

Derimod blev en Mindeforestilling, som det italienske Operaper-sonale skulde have givet paa Hofteatret, og hvor der skulde have været opført en Kantate af *Paolo Sperati*, dediceret Dronning Caroline Amalie, ikke til noget paa Grund af Kunstnernes indbyrdes Uenighed. Først da Publikum mødte op ved det averterede Tidspunkt for Forestillingens Begyndelse, blev Aflysningen meddelt, og Folk rasede.

Thorvaldsens internationale Berømmelse gav sig ogsaa Udtryk efter hans Død derved, at udenlandske Akademier, som han var Medlem af, fejrede ham. Saaledes blev der holdt en Mindefest i *det kgl. prøjsiske Kunstakademi i Berlin* den 1. Juni 1844. I Festsalen var Thorvaldsens Selvportrætstatue opstillet, smykket med en Laurbærkrans. Efter en Festhymne gav Legationsraad Dr. *Alfred v. Reumont*, en Bekendt af Thorvaldsen fra Romertiden, et Omrids af hans Liv og kunstneriske Udvikling. Som Afslutning fremførtes en Kantate af Digteren *August Kopisch* til Musik af Komponisten *C. G. V. Taubert*. Akademiets Di- rektør, den da firsaarige Billedhugger *Gottfried Schadow*, nævner Festen i nogle Optegnelser, trykt i hans »Aufsätze und Briefe«. Han er ikke helt tilfreds med Ord og Toner. Paa sin vripne og snørklede Maade skriver den gamle Mand:

»Da man bei Veranstaltung des Festes nicht drein reden konnte, so kann man doch hinterdrein reden, und sagen: wie zu wünschen gewesen wäre, der Dichter hätte mit den Worten: Süßschmerzliche Klage geleite ihn anmuthig in das unbekannte Land zur seligen Insel der Guten — geschlossen. Statt dessen fängt er wieder an mit dessen Geburt, verwebt nachher die Worte: es schmet- tere laut der heroische Hall der Posaune, womit unsere Componisten dermaassen freigebig sind, dass manche liebevolle Arie vom Orchester mit einer Cavallerie- Attake introduciert wird — und so wurde der Schatten unseres grossen Künst- lers mit militärischem Tumulte in's Reich der Hingeschiedenen begleitet. Suum cuique«.

Det berømte pavelige romerske *Accademia di San Luca*, hvis Præsi- dent Thorvaldsen havde været, samledes den 23. Juni 1844 til Ære for hans Minde i et ekstraordinært Møde under Forsæde af Maleren *Gio- vanni Silvagni*. Ved denne Lejlighed opstilledes i Akademiets Galleri ved Forum Romanum en Marmorbuste af Thorvaldsen, udført af hans Elev *Tenerani* og af denne skænket til Akademiet.⁶ Der blev holdt Tale

Teneranis Buste af Thorvaldsen i Accademia di San Luca i Rom. Marmor. 1824.
(Fot. efter en Afstøbning).

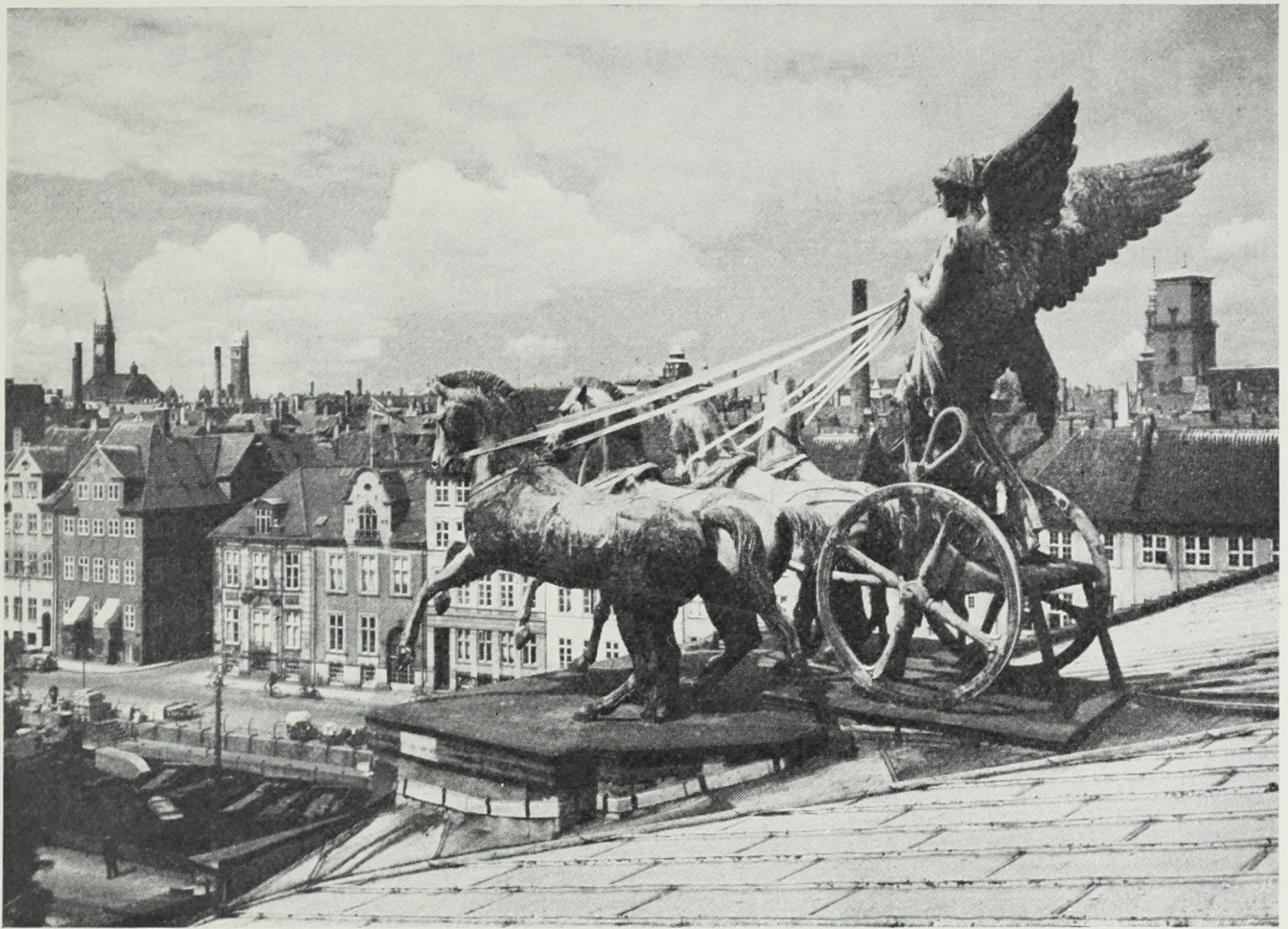
af Arkæologen *Luigi Canina*, og samtlige Lærere og Elever overværede Højtideligheden.

Som en særlig Æresbevisning over for Thorvaldsen havde Kong Christian VIII resolveret den 31. Marts 1844, at der skulde præges en ny »Store Guldmedaille« til Brug ved Kunstakademiets Prisbelønninger med Gengivelse af et af Thorvaldsens sidste Arbejder paa Reversen: Arkitekturens, Malerkunstens og Billedhuggerkunstens Genier samt Datoen 31. Marts. Det var oprindeligt Meningen, at Prægningen af Medaillen skulde erindre om Thorvaldsens saakaldte akademiske Jubilæum, nemlig 50-Aaret for hans Modtagelse af den store Guldmedaille. Denne Medaille blev imidlertid aldrig udført, uvist af hvilken Grund. I Stedet for prægedes en særlig Medaille af *H. Conradsen* til Minde om Thorvaldsens Død. Den bærer en kort Inskription og Aarstallene 1770 og 1844. Paa den ene Side ses Thorvaldsens Selvportrætstatue. Paa den anden Side staar Sejrgudinden paa en Kvadriga; en Genius svæver henimod hende for at sætte Sejrskransen paa hendes Hoved.

Yderligere resolverede Kongen — i den Hensigt, »at den store Kunstners Minde paa en særegen Maade skal knyttes til hans Kunstnervirk-somhed i det Hele« —, at der paa Taget over Hovedindgangen til hans Museum i Overensstemmelse med de af Kong Frederik VI approberede Planer skulde opstilles en Sejrgudinde af Bronze paa en Biga, hvis Udførelse Akademiet skulde overvaage. *Fædrelandet* bemærkede den 9. April i den Anledning noget spidst: »Er det for Chatolkassens Regning, fortjener dette Tak, er det for Statskassens, Billigelse«. Thorvaldsen havde tidligere i Rom syslet med Tanken om en saadan Komposition, sikkert med Henblik paa et Museum for sine Kunstværker, som han en Overgang tænkte paa at faa indrettet i Rom, men som ikke blev til noget. Bindesbøll havde fra første Færd ligeledes tænkt sig en saadan Gruppe opstillet over Museets Hovedindgang. Nu blev Tanken til Virkelighed, dog i Form af en Kvadriga, som Kongen i sidste Instans foretrak. *H. V. Bissen* modellerede den og benyttede til den ene af Hestene Thorvaldsens tidligere udførte Studiemodel til Poniatowski's Hest i halv Størrelse. Støbningen i Bronze foretoges af Dalhoff, og Gruppen blev sat paa Plads i 1848.

En pompøs Afslutning paa hans Liv blev Thorvaldsens Død, ganske paa Højde med hans Karrière. Saaledes maa Eftertiden føle det, og saaledes har vel ogsaa de Samtidige, der ikke havde Begivenhederne alt for nær ind paa Livet, følt det.

Digteren *Friedrich Hebbel* havde i Aaret 1843 opholdt sig i København og var af sin Velynder Oehlenschläger blevet forestillet for Thor-

valdsen, hvis Personlighed gjorde et dybt Indtryk paa ham. Ved Meddelelsen om Thorvaldsens Død, som han fik under et Ophold i Paris, skrev han i sin Dagbog:

»So sterben die Götter, so starb Goethe, Shakespeare, Lessing, so würden wir Alle sterben, wenn das Leben sich naturgemäss entwickelte. Geht ins Theater, setzt sich nieder, lebt — ist todt. Gleich in meinen ersten Schauer mischte sich der Neid!«

MEDICINSK EFTERSPIIL

Som tidligere fortalt synes det at have været en almindelig Opfattelse, støttet til den foran nævnte Artikel i *Fædrelandet* af 25. Marts, at den Behandling, som Overlæge J. P. Jacobsen havde ordineret Thorvaldsen, ikke havde været korrekt og i hvert Fald havde fremskyndet hans Død. Herimod tog Jacobsen til Genmæle i en offentlig Erklæring i *Fædrelandet* den 27. Marts, hvori han gjorde Rede for sin Behandling. Han henviste til, at han havde været sig Vigtigheden og Betydningen af det

ham betroede Hverv »klarligen bevidst«, og at han skyldte Offentligheden et ærligt og strengt Regnskab for sine Handlinger som Thorvaldsens Læge. Dette gjorde han saa meget hellere, som han nærede den faste Fortrøstning, »at mine Landsmænd ikke blot ville beroliges for den sørgelige Tanke, at Thorvaldsens Død skulde have været en Følge af »høist betænkelige Vovestykker« af hans Læge, men at de ogsaa ville lade mig vederfares Retfærdighed«.

Jacobsen anfører, at Thorvaldsen allerede i Januar Maaned 1840 havde anmodet ham om at tage sig under Lægebehandling. »Det kunde ikke falde mig ind at spørge ham, om han havde afskediget sin tidligere Læge. Alt lod mig formode, at dette havde fundet Sted. Jeg behandlede ham ikke uden heldig Virkning indtil Slutningen af Marts Maaned s. A., da Etatsraad Bang underrettede mig om, at han var Thorvaldsens Læge; jeg trak mig naturligvis tilbage for den ældre Collega«. Videre udtaler Jacobsen, at han i December Maaned 1843 af Dronningen modtog det Hverv at erkyndige sig hos Thorvaldsen om hans Befindende, »idet Hds. M. i sin Bekymring for hans dengang almindeligen paafaldende Sygelighed ikke kunde føle sig beroliget ved de generelle Relationer, der meddeltes. Ved mit derpaa følgende Besøg hos Thorvaldsen tillod mit Hverv mig ikke at indskrænke mig til blot almindelige Spørgsmaal, jeg ansaae det for min Pligt at basere min Mening om hans Sygdoms sande Tilstand paa en omhyggeligere Undersøgelse«. Jacobsen foretog da en saadan og sagde Thorvaldsen nogle »beroligende Ord«, og først efter at denne havde konfereret med Etatsraad Bang, overtog han Behandlingen, som saaledes næppe kunde siges at være »paatvungen«. Efter nærmere at have gjort Rede for Saarene paa Benene henstillede Jacobsen til sidst, at Bang for at berolige den offentlige Mening afgav en Erklæring.

Ludvig Dette gjorde Bang imidlertid ikke. I Stedet for overførtes Striden til et fagligt Forum. I *Ugeskrift for Læger* for 13. April 1844 fremkom der en Artikel under Mærket L. N., betitlet: »Overlæge Ridder Jacobsen som Thorvaldsens Læge«. Der rettedes heri en Kritik, formet i skarpe Ord, af Jacobsen og hans Behandling af Thorvaldsen, som Forfatteren ikke fandt dokumenteret ved de fornødne Beviser, hvilke Jacobsen opfordredes til at fremlægge: »Thi at han har bemærket et efter andre Lægers Formening ubetydeligt Saar paa hans Been, eller en Liigtorn paa hans Fod, det kan vel være tilstrækkeligt for en Badstueskjærer, men kan neppe gjælde for »et sandt og ærligt Regnskab«, aflagt af en rationel Læge i en Offentligheden tilhørende Sag«. Sidst og ikke mindst blev Jacobsen angrebet, fordi han skulde have trængt Thorvaldsens tid-

ligere Læge, Bang, til Side ved efter højere Ordre at have overtaget Behandlingen af Thorvaldsen. Her forelaa der en Krænkelse af Format af elementære kollegiale Vedtægter. »Nu skulde man dog formode, at Overlæge J. har kjendt disse blandt Læger gjældende Hensyn, der vistnok have den Betydning at holde Lægens alvorsfulde Kald saa fjernt som muligt fra den iversyge og nedværdigende Værenomsig, der karakteriserer Charlatanen; heller ikke kan Overlæge J. fragaa, at han denne Gang vidste, at Bang allerede var og længe havde været Th.s betroede Læge. Men uagtet disse Omstændigheder »trak han sig naturligviis« — ikke — »tilbage for den ældre Collega«.«

I Ugeskriftet for den 27. s. Md. tog Jacobsen til Genmæle og søgte at føre Krigen over i Modpartens Lejr ved at hævde, at efter at han var bleven Thorvaldsens Læge i 1840, havde Thorvaldsens *Omgivelser* hidkaldt Bang »for at befrie Thorvaldsen for mig«. Denne Fremgangsmaade fra Bangs Side havde bestemt Jacobsen til at afholde sig fra al Læge-Samvirken med denne, hvorfor han, da Thorvaldsen i December 1843 anmodede ham om Lægebistand, havde vægret sig ved at yde denne i Forening med Bang.

Som Afslutning paa Striden affyrede den anonyme Indsender endnu en Salve i Ugeskriftet den 4. Maj. Angaaende Spørgsmaalet om Jacobsens Tilsidesættelse af kollegiale Hensyn fremhævedes, at efter hans ovenfor anførte Bestemmelse skulde man tro, at Overlægen vilde have holdt sig nogenlunde i Afstand. »Men ikke desto mindre gjenfinde vi ham efter en Tids Forløb atter i Thorvaldsens Huus uden at være kaldet, og der foretagende en nøiagtig, lægekyndig Undersøgelse — alt sammen hos den samme Patient, hvis Læge havde brugt hiin »Fremgangsmaade« og uagtet Hr. J. vidste, at han endnu var Læge sammesteds. Til Forklaring af dette Skridt har Overl. J. tidligere anført en ham ifølge Hds. Maj. Dronningens Hverv formeentlig paahvilende Pligt, men vi kunne ikke andet end endnu engang afvise denne Paastand; først fordi en Mand af Dannelse overhovedet ikke kan og ikke tør tillade sig noget Udelicat, men allermindst anføre en Andens Befaling til sin Undskyldning derfor, hvilket bliver dobbelt udelicat; — og dernæst fordi vi have for megen Agtelse for Landets første Dame til at anerkjende et saadant »Hverv« fra hende; Hds. Majestæt kan vel have ønsket Underretning om Th.s Befindende, men maatte naturligviis tro, at hun nedlagde dette Ønske i en Mands Haand, hvem hun ikke behøvede i Detail at foreskrive Maaden, hvorpaa det anstod ham som Læge og Gentleman at fyldestgøre det«. Om Jacobsens Aflæggelse af Regnskabet for hans Behandling af Thorvaldsen og om, at han har været sig Sygdomstilfældets

Natur »klarligen bevidst«, siges til Slut, at »der maa altsaa have været et ligefrem Forhold mellem hans Bevidsthed og det aflagte Regnskab — eller — i en mathematisk Proportion: saaledes som det aflagte Regnskab forholder sig til Regnskabet, som det burde have været — saaledes har Hr. J.s Bevidsthed forholdt sig til, hvad den burde have været«.

Jacobsen selv tog ikke yderligere til Orde i denne Sag, og heller ikke fra anden Side herhjemme fremkom der nogen Udtalelse til Gunst for ham. Derimod finder man ejendommeligt nok et Forsvar for ham et saa afsides Sted som i en Avis i Augsburg. I *Allgemeine Zeitung* for den 30. April 1844 imødegik Bladets Korrespondent i København *Fædrelandets* Angreb paa Jacobsen. Det fremhævedes her, at Angrebet næppe var udsprunget af rene Motiver, og at det vilde være meget beklageligt, om de mod Dronningens Læge rettede Angreb skulde udbrede den Anskuelse i Udlandet, at Thorvaldsen havde været overladt til en uduelig og samvittighedsløs Læge, og at hans Død skulde være fremskyndet eller hidført ved en hasarderet Behandling. En saadan Anskuelse følte Korrespondenten sig kaldet til at imødegaa og heroverfor fastslaa, at Thorvaldsens to Fontaneller ikke havde været lukkede, idet det af Obduktionserklæringen fremgik, at der paa hvert Skinneben under Knæet fandtes en aaben Fontanelle. En Kendsgerning, som skulde være tilstrækkelig til at dokumentere Grundløsheden af Beskyldningerne mod Jacobsen, der var en Mand, som ikke alene nød den største Agtelse, men ogsaa i vide Kredse ansaas for en samvittighedsfuld, omhyggelig og erfaren Læge. En saadan Mistænkeliggørelse af en Mand, som Thorvaldsen satte Pris paa og havde Tillid til, var til liden Ære for hans Minde.

Denne Lægestrid, der interesserede Offentligheden uhyre, maa sikkert for at vurderes rigtigt ses paa Baggrund af, at Thorvaldsen ikke havde nogen bestemt Læge, men plejede at konsultere de Læger, der venskabeligt aflagde ham Besøg. Imellem dem var ogsaa Bang. Denne havde maaske efterhaanden faaet det Indtryk, at han var Thorvaldsens Læge. Da saa Jacobsen indfandt sig efter Dronningens Opfordring, følte Bang sig trængt bort paa ukollegial Vis og har muligvis inspireret Angrebene paa Jacobsen for formentlige Kunstfejl og for Forsyndelse mod Lægemoralen, Angreb som Jacobsen ikke synes helt at have kunnet tilbagevise.

Thorvaldsen selv har næppe befundet sig godt ved at være Midtpunktet mellem de to Konkurrenter, som ordinerede modstridende Behandlinger og over for ham gav Udtryk for deres gensidige Vurdering af hinanden. Herom vidner en Udtalelse af Thorvaldsen, som Baronesse Stampe nævner i sine Erindringer. »Gud veed, hvad han [Bang] er vreed

for, den Ene er jo ikke mere min Læge end den Anden; jeg har aldrig ladet ham kalde, han er venskabelig kommet af sig selv som saa mange andre Læger, da jeg kom hertil, og han er jo ikke Chirurg og har desuden saa Meget at bestille, at jeg ikke kan vente, han vil komme hver Dag og see til mit Been. Da jeg sidst klagede for ham, sagde han: »Noget undt skal vi have, min Fa'er, og eet Sted maae det sitte«, og saa saae han ikke engang paa Benet«.

En sidste Udløber af denne Lægeaffære finder man i *Corsaren*. I Nummer 190 er der en Parodi paa Paludan-Müllers lige udkomne Drama »Tithon«. Den ender med, at Tithon anmoder Aurora om, at der maa blive hentet »en ordentlig Læge«. Dialogen slutter saaledes:

Aurora. Her er en dygtig Læge, Dronningens egen Livlæge.

Tithon (til Overlæge Jacobsen): Kan Du dræbe en Udødelig?

Overlæge Jacobsen. Det skulde jeg mene. (Han læger to Fonteneller paa Tithons Been og Tithon dør).

Tithon. Adieu!

THORVALDSENS GRAV

Overflytningen af Thorvaldsens Kiste fra Frue Kirke til Graven i Museet blev udsat længere end beregnet. Først den 6. September 1848⁷ Kl. 5 om Morgenen førtes Kisten i Stilhed hen til Museet, hvor den uden Ceremonier sænkedes ned i Graven⁸ tillige med Skoleelevernes Egekrans af Sølv og en Marmorplade med Inskription. Til Stede var kun Testaments-Eksekutorerne og Bindesbøll.

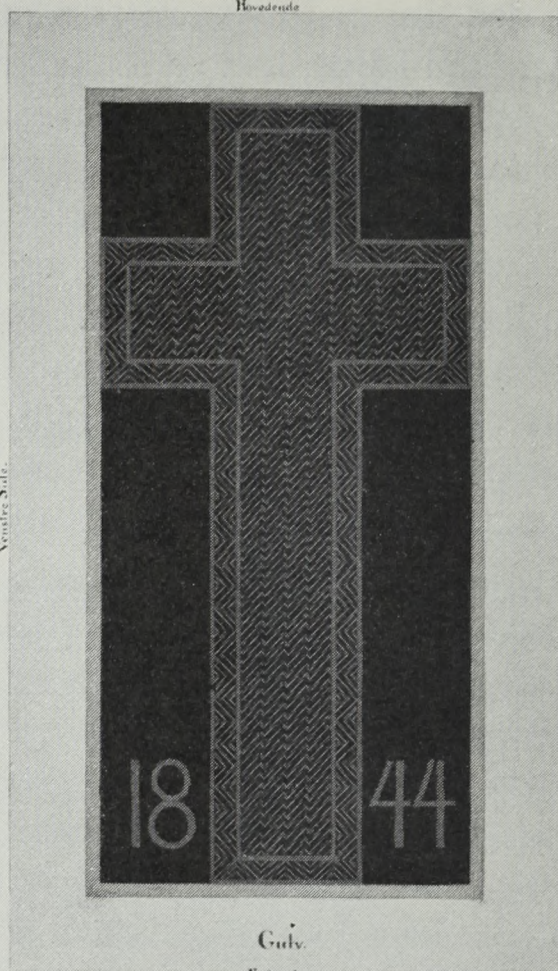
Indretningen af et Gravsted i Museets Gaard til Thorvaldsen hørte ikke med til den oprindelige Plan for Museet. Paa Bindesbølls approberede Tegninger finder man i Gaardens Midte reserveret Plads til en Brønd. Men maaske har han allerede tidligt, sikkert tilskyndet af Ytringer herom af Thorvaldsen, tænkt paa at erstatte Brønden med et Gravkammer; teknisk set kunde Forandringen jo ikke være saa vanskelig. I hvert Fald da Thorvaldsen kom tilbage fra sin Rejse i 1842, var Gravens Udførelse paabegyndt. Den nærmere Indretning og Udsmykning af Gravkammeret fremgaar af nogle kolorerede Tegninger, som opbevares i Museets Arkiv. De bestaar i to ens Blade med hele Udsmykningen, det ene med Bindesbølls egenhændige Signatur (gengivet S. 30-31), og et Sæt af seks Blade i større Format med Dekorationerne enkeltvis. Af disse fremgaar, at Væggene er malet himmelblaa og dekoreret med Liljer og Roser. Et stort Kors dækker Gulvet, og paa Dækpladen findes to korslagte Palmegrene.

Thorvaldsens =

Hovedende.

Vestre Side.

Høire Side.

Gulv.

Fodende.

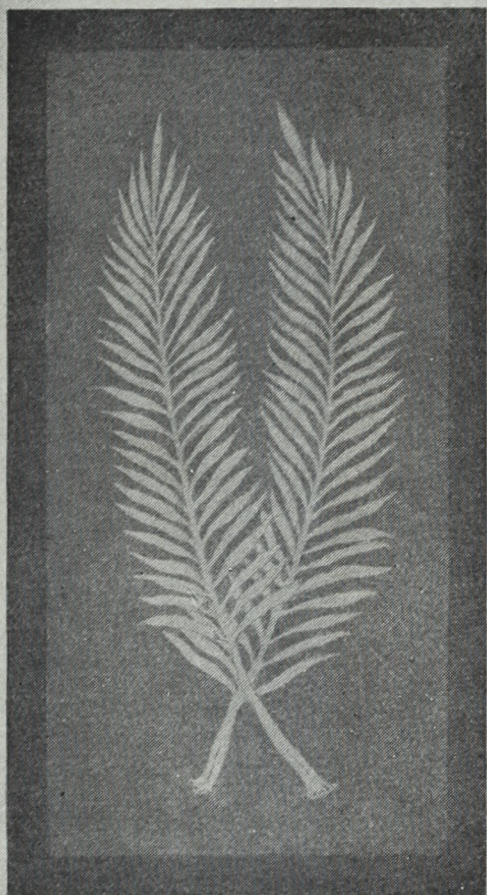
Vestre Side.

M. G. Bindesbøll og H. C. From: Udkast til Udsmykning af det indre af Thorvaldsens Grav. Jfr. farvetrykt Gengivelse af Væggen ved Gravens Hovedende Side 5. Den lyse Ramme uden om de malede Vægfelter er Gravens Mure. Oven over de lodrette Vægge ses den jordfyldte Granit-

Hovedende

Grav.

Flora Side

Loft.
Fodende

Vegeta Side

Fodende

1 Alen.

Hvite Side.

G. Biedestøl

karm, der rager op over Flisebelægningen i Museets Gaard, angivende Gravrummets Størrelse. Farvevirkningen er kraftig. De grønne Planter med hvide Liljer og røde Roser staar paa en himmelblaa Grund. Af bogtekniske Grunde gengives Bladet her skaaret over i to Halvdele.

Ifølge Chr. Bruuns og L. P. Fengers Skildring af Museets Historie er disse Dekorationer udført af Maleren *H. C. From*. Naar det siges, at han »efter endt Arbejde« gjorde »en Tegning« af dem til Museets Arkiv, sigtes formentlig til det nævnte Sæt i større Format. Som overalt i Museet maa det sikkert underforstaas, at Gravens Udsmykning er sket efter Bindsbølls nærmere, mere eller mindre detaillerede Anvisning, og det bekræftes formentlig af hans Signatur paa det ene af de to ens Blade.

Man kan spørge, om Thorvaldsen har set sin Grav i fuldt færdig Stand. Spørgsmaalet er vanskeligt at besvare, men det er næppe sandsynligt. Gaardens Dekorationer blev først færdige i Sommeren 1844, og det er vel rimeligt at antage, at Graven ikke er blevet endelig fuldført, før den toges i Brug.

Axel Ravn

AKTSTYKKER

BILAG 1.

Regningen paa Udgifterne ved Thorvaldsens Begravelse og Professor G. F. Ursins Følgeskrivelse til Jonas Collin. (Hof- og Stadsrettens Papirer i Landsarkivet for Sjælland m. m., »Eksekutor- og Kommissarie-Skifter, Fortegn. 22, Nr. 11 A).

Nr. 47. Fremlagt i Cftr. Thorvaldsens Bo d. 23. Mai 1844. *Gust. Brock*.

Vedlagt tillader jeg mig at fremsende til Deres Høivelbaarenhed de indkomne Regninger for afgangne Conferensraad Thorvaldsens Begravelse, som af mig ere udbetalte med 1.075 Rbd. 63 sk., hvorpaa jeg i Forskud har modtaget af Boet 1.000 Rbd.

Det vil nu komme an paa, om Akademiet vil sættes, ved Deres Høivelbaarenheds og øvrige Finants-Deputeredes Velvillie, i Stand til at see dækket den Udgift, Arrangementet af Akademiets Localer har andraget, der afbenyttedes til Begravelsen etc, da det jo maa ansee[s] særdeles ønskeligt, at samme ikke kommer Boet til Udgift.

En Deel sort Bobinet, som ikke kan tilbageleveres, har jeg leveret Wilkens; maaskee kan det afhændes ved Auction eller paa anden Maade udbringes til nogen Fordeel for Boet.

Charlottenborg, 5t Mai [1844]

allerærbødigst

G. F. Ursin.

at N. 47 Fremlagt: (Hr. Thorvaldsens No 33 Billa 1844)

Udgifter

and

Tilg. Ensmænd Thorvaldsens Bøger.

	Bilag N.	R.	S.
Mrs. Holm for at bøde Løjshede.	1.	48	28
H. Morsen for Løjshede, Løjshede og Løjshede	2.	145	44
M. Eriksen Lønning for at bøde Løjshede og Løjshede			
Lillevær, inden at bøde at bøde Løjshede.			
Lønningens af sig selv Løjshede og Løjshede			
Løjshede for Løjshede Løjshede			
Løjshede Løjshede (indtægter af Løjshede Løjshede)	3.	347	64
Løjshede Løjshede og Løjshede i Løjshede, gratis indtægter			
for at bøde Løjshede Løjshede og Løjshede	4.	159	80
Holmes for at bøde Løjshede i Løjshede	5.	23	42
Mors, Ensmænd etc. Løjshede	6.	7	31
Thielmann Løjshede	7.	78	40
Løjshede Løjshede og Løjshede	8.	150	48
Løjshede Løjshede.	9.	172	42
Løjshede Løjshede	10.	22	.
Løjshede for Løjshede Løjshede	11.	21	.
Wied for Løjshede Løjshede	12.	34	80
Løjshede for Løjshede Løjshede	13.	4	.
Løjshede for Løjshede Løjshede	14.	5	64
Løjshede for Løjshede Løjshede	15.	23	48
Løjshede for Løjshede Løjshede	16.	18	64
B. Løjshede for Løjshede Løjshede	17.	12	60
		1075	63
Løjshede Løjshede og Løjshede i Løjshede, gratis indtægter			
Løjshede Løjshede og Løjshede i Løjshede, gratis indtægter			

Udgifter
ved
salig Conferensraad Thorvaldsens Begravelse

	Bilag No.	Rbd.	sk.
Mdm. Holm for at klæde Liget etc.	1	48	28
H. Monsees for Egekisten, Blykisten og Inderkisten	2	145	44
NB. Kistens Decoration er besørget af D'Hr. Const. Hansen og Hilcker, uden at derfor er fremsendt Regning. Bærestængerne af engelskt Rundjern ere overladte til Brug fra Larsens Skibsværft			
Hofbedemand Schou (incl. Honorar til Stiftsprovst Tryde) ...	3	347	64
Lanzky Udgifter ved Cantaten i Frue Kirke, gratis udført af det kongelige Theaters Sangpersonale og Capellet	4	159	80
Holmer for at dække Vinduerne i Fruekirke	5	23	42
Meyer Tømmerarbeide etc. sammesteds	6	7	31
Thielemann Snedkerarbejde	7	78	40
Dujardin Tapetmagerarbeide i Kirken	8	50	48
Feilberg Voxlys	9	72	42
Irgens argandske Lamper ⁹	10	22	—
Fensmark for Theatercontroleurernes Assistance	11	21	—
Weel for sort Bobinet	12	34	80
Thygesen for Transport af Gueridoner	13	4	—
Schaumberg for d[o.] af sort Klæde etc.	14	5	64
Zweidorff for diverse Arbeidsfolk og Leie etc.	15	23	48
Kern for forskjelligt Tømmerarbeide	16	18	64
B. Luno for Trykning af Billetter m. m.	17	12	60
		1075	63

Anm. Det sorte Klæde og Multum er udlaant fra General Commissariatet og fra Overhofmarskalatet eller tilhørte Kirken, og forventes, at herfor ingen Godtgjørelse, med Hensyn til den Forringelse, det muligen kan have lidt, vil blive beregnet.

Decorationen ved det Thorvaldsenske Museum er afholdt af Museum selv, hvorimod det brugte Klæde leveredes af Comiteen.

1075 63

Det italienske Opera-Personale har udført Cantaten foran Attelie[re]t, uden at ville modtage Godtgjørelse for dets Udlæg.

Ligeledes ere alle Udlæg ved Studenter-Sangforeningens Cantate og Basunerne ved Sørgemarschen fra Orgelet afholdte af Vedkommende.

Basunerne paa den under Magistraten sorterende Helliggeist Kirke ere leverede af Kirken, ligesom Klokkeringningen besørget gratis, hvorimod Basunerne paa Frue- og Nicolai-Taarn ere betalte af Bedemanden og af ham førte i Regning.

Alle Udgifter ved Haandværkstoget for Musik o. s. v. ere afholdte af Haandværkerne selv.

Paa Kæmnerkassens Regning og af Private bestrøedes Garderne med Grønt.

Akademiets Udlæg for Indretning af dets Localer, til at modtage Liget, for Drapperier, Belysning o. s. v. har andraget i Alt 405 Rd. 88 Sk.

Men da Akademiet er indgaaet med allerunderdanigst Forestilling om at faae denne Sum refunderet, i Forbindelse med andre Udlæg for Thorvaldsens Ophold, forventer man, at denne Udgift ikke vil føres Boet i Regning.

Charlottenborg 2^d Mai 1844

	1075	63
<i>G. F. Ursin.</i>		
Paa omstaaende Beløb	1075	63
har jeg, imod Quittering, modtaget af Boet	1000	—
til Rest	75	63
D. u. s.		
<i>G. F. Ursin.</i>		

BILAG 2.

Beretning af Obductionen over Albert Thorvaldsen.

Sectionen blev foretaget den 26 Marts Kl 3 Eftermiddag. Der var endnu nogen Stivhed tilstæde, paa Underextremiteterne og paa hele Legemets bageste Flade fandtes meget udbredte Liigpletter; Paa begge Skinnebenene tæt under Knæerne var en aaben Fontanelle,¹⁰ paa det høire Skinnebeen fandtes omtrent en Haandsbred over Fodarticulationen paa den forreste Flade to rundagtige ulcera, hver omtrent 2 à 3 Linier i Diameter med takkede Rande og ujevn Bund, som kun gjennemtrængte Hudens yderste Lag, Huden i Omfanget saavel som det under den liggende Cellevæv var forhærdet og af en fuldkommen fibrøs Beskaf-

fenhed og gav en skrigende Lyd fra sig ved at indskjæres, Periosteum var sund, Venerne paa denne Underextremitet vare permeable af en temmelig betydelig Caliber, ikke kjendelig fortykkede i Væggene og stærkt fyldte med flydende Blod.

I Sinus duræ matris indeholdtes flydende Blod, arachnoidea var blank, paa enkelte Steder, især op mod den øverste Rand, noget mælket, pia mater var ikke blodriig, men infiltreret med en ikke ubetydelig Mængde klart Serum, paa enkelte Steder noget fortykket, men overalt let at løse fra Hjernens Overflade. Hjernen med dens Appendices veiede $3\frac{1}{4}$ G , dens Substants var i det Hele ikke blodrig og af en Consistens, som snarere var under end over Middelconsistens, især den graae. Sideventriklerne indeholdt en middelmaadig Mængde klart Serum. Fornix var meget blød; i begge Plexus choroidæi [sic] laterales fandtes netop paa det Sted, hvor den stiger ned i cornu descendens en Samling af temmelig vasculaire serøse Sække, af hvilke een paa hver Side havde udviklet sig til Størrelse som en Viindrue, de havde en glat indvendig Overflade og indeholdt klart Serum. Saavel corpora striata som thalami nervorum optic:, eminentia quadragemina [sic], pons Varoli, medulla oblongata og den lille Hjerne vare i en fuldkommen normal Tilstand. Arteria carotis indeholdt paa Basis af Hjerne-skalien nogle Beenplader.

Hjerteposen var tom, Hjertet stort, bedækket med et temmelig tykt Lag Fedt, veiede, efterat det var aabnet og udtømt, med de Dele af de store Kar, som ligge indenfor Hjerteposen, 13 3.¹¹ Muskelsubstanten havde sin naturlige Farve og var noget mør; Hjertets Vægge havde deres naturlige Diameter, Huulhederne vare temmelig store; Endocardium tynd og glat undtagen ved Basis af valvulæ aorticæ, hvor den var besat med gule let afskrabelige Pletter. Valvulæ mitrales, tricuspidal: og semilunares art: pulm: vare fuldkommen naturlige, men valv: aort: vare kjendelig fortyndede og gjennemborede, de to med tre Huller, den tredie med eet, der alle vare omtrent af samme Størrelse omtrent som Hampefrøe. I Hjertets Huulheder indeholdtes kun lidet flydende Blod, Aorta var i ringe Grad udvidet og noget ujevn paa den udvendige Overflade. Dens Membraner vare noget møre og besatte med en stor Mængde, dels atheromatøse dels kalkagtige Partier, som paa de fleste Steder laae under den indvendige Membran og frembragte rundagtige uregelmæssige Elevationer, dels vare brudte igjennem den og stak frem i uregelmæssige Ulcerationer, af hvilke der især fandtes een meget betydelig i Aorta abdom: tæt ovenfor Bifurcaturen. En lignende Affection fandtes i begge art: coron: cordis, den bageste indeholdt kun nogle beenagtige Plader, men den forreste viste fra 1 Tomme nedenfor sit Udspring indtil sin Deling flere atheromatøse Partier, af hvilke eet temmelig betydeligt var ulcereret og den atheromatøse Masse udgydt i Arteriens Huulhed.

Slimhinden i Struben, Luftrøret og de høire Bronchier var farvet med en meget stærk Imbibitions-Rødme, men forresten sund. Den venstre Lunge viste kun meget faae Adhæreencer ved Spidsen, den var af middel Blod-Rigdom, stærkt udspilet af Luft og indeholdt aldeles ingen Abnormiteter. Den høire Lunge var derimod overordentlig stærkt infiltreret med Blod og meget mør; den var paa hele

sin Overflade sammenvoxen med Brystvæggen og ved dens Grundflades udvendige Rand fandtes en Svulst af en lan[g]agtig Form, stor som en knyttet Haand, der var dannet af en meget tyk fibrøs og med Beenplader incrusteret Sæk, der med sin udvendige Flade sad fast paa 8^d 9^d og 10^d Ribbeen. Denne Sæk indeholdt en halv flydende guul grumøs Substants, der havde Carachter af indtørret Pus. Leveren var stor, mørkebruun, noget skjør ikke særdeles blodrig. Galdeblæren indeholdt en ringe Mængde mørk Galde. Milten lille og blød. Nyrerne, Nyreblækkenerne og Urinblæren fuldkommen naturlige. Maven var stærkt udspilet af Alimentus, den var tynd, dens Sliimhinde blød og for Størstedelen af sin Udstrækning besat med et meget fint Net af fyldte Kar. Tyndtarmens Sliimhinde var paa sine Stedet meget blodrig; mod Slutningen af den syntes dens Vener temmelig udvidede. Peiers [sic] Kjertler vare neppe synlige, Tyktarmen var bleeg.

E. Fengler Jacobsen E. Dahlerup E. Hornemann Th. Collin

NOTER

- ¹ Pseudonym. Forfatterens virkelige Navn var Friherre von Münch-Bellinghausen (1806-71).
- ² Thorvaldsens Frikort til Theatret lød kun paa Adgang Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag; han maa altsaa uanset dette have kunnet benytte Kortet Søndag den 24. Marts eller have faaet Adgang paa anden Maade.
- ³ Conrad Daniel Weidemann, f. 19/7 1837, d. 25/6 1930. Student 1855, juridisk Kandidat 1862, senere Amtsforvalter paa Bornholm 1886 og i Aalborg 1895, afskediget 1/10 1909. Originalen til Billedet Side 13 findes i Teatermuseet og er offentliggjort i Robert Neiiendams Bog: *Mennesker bag Masker*, 1931. Weidemann er portrætteret paa den Frise, der blev fremstillet til Studenterforeningens Indvielsesfest 1863 (se H. C. A. Lund: *Studenterforeningens Historie*, S. 512-13). Et Litografi af denne Frise, hvortil ogsaa Conrad Weidemann havde givet Bidrag, er i det kgl. Biblioteks Kort- og Billed-Samling. Her findes tillige en halv Snes Litografier af Weidemann, deriblandt seks haandkolorerede Blade af en Serie paa tyve, der gengiver en Række store komiske Billeder, udført 1862 til et Studenterkarneval i Casino, samt fem Haandtegninger. Yderligere er der i det kgl. Biblioteks Brevsamling et Brev fra Weidemann til Abigail Paulli, sendt fra Bornholm d. 17/3 1887. Conrad Weidemann er endvidere udførlig omtalt i F. Hendriksen: *En dansk Kunstnerkreds*. Kbh. 1928, S. 80-85.
- ⁴ Enten Arkitekten Ferdinand Thielemann eller Billedhuggeren Theobald Thielemann.
- ⁵ Gertner var nu kun 26 Aar i 1844.
- ⁶ Busten bærer paa Bagsiden følgende Inskription: PIETRO TENERANI FECE NELL' ANNO MDCCCXXIV E DONO ALL' ACCADEMIA DI S. LUCA NELL' ANNO MDCCCXLIV PER INAUGURARLO NELLA SUA GALLERIA. Her gengivet efter en Afstøbning, tidligere i Glyptoteket, nu deponeret i Thorvaldsens Museum.
- ⁷ I Museumsbestyrelsens Protokol vedr. Mødet den 8. Sept. 1848 staar, at Flytningen af Thorvaldsens Lig var sket den 5. Sept., men dette er næppe rigtigt. Saavel i Thieles Biografi som i *Berlingske Tidende* for den 6. Sept. er Flytningen angivet til 6. Sept.
- ⁸ Thorvaldsen hviler ikke i indviet Jord. Angaaende Spørgsmaalet om Gravstedets mulige Indvielse og Myndighedernes Stilling til dette Problem henvises til Dr. Bjørn Kornerups Artikel i *Meddelelser fra Thorvaldsens Museum* 1935.
- ⁹ »Argand'ske« Lamper var Lamper til Gasbelysning, opfundet af Schweizeren Argand. »Den driftige og opfindsomme« Blikkenslager Irgens var den første, der anbragte en Gaslygte

paa offentlig Gade i København, se Willads Christensen: København 1840-1857, S. 565. Irgens indlagde Gasbelysning i forskellige offentlige Lokaler.

¹⁰ I *Fædrelandet* for den 27. Marts 1844 gengives Obduktionserklæringen ikke helt korrekt og kun ufuldstændigt, idet det bl. a. anføres, at Fontanellerne saas »tørre«. I *Ugeskrift for Læger* 1844 S. 215 gengives Erklæringen i nøje Overensstemmelse med den i Museets Arkiv beroende Original.

¹¹ 13 Unser = c. 406 gr, hvilket er en Del over det normale, som er c. 300 gr.

LITTERATUR- OG KILDEHENVISNINGER

C. F. Wilckens: Træk af Thorvaldsens Konstner- og Omgangsliv. Kbh. 1874. / C. W. Eckersbergs Dagbog, 24.-30. Marts 1844. (Det kgl. Bibliotek). / Julie Eckersbergs Optegnelser om hendes Fader, C. W. Eckersberg. Kbh. 1917. / N. Dalhoff: Jørgen Balthazar Dalhoff. Kbh. 1915. / Baronesse Stampes Erindringer om Thorvaldsen. Udg. af Rigmor Stampe. Kbh. 1912. / Sven Lunn: Thorvaldsens Død, i: Det kgl. Teaters Program Marts 1938. / Robert Neiiendam: Mennesker bag Masker. Kbh. 1931. / Robert Neiiendam: Thorvaldsen og Teatret, i: Det kgl. Teaters Program November 1938. / H. C. A. Lund: Studenterforeningens Historie 1820-1870, II. Kbh. 1898. / Af Eleonora Christine Tschernings efterladte Papirer. Kbh. 1908 (Julius Clausen og P. Fr. Rist: Memoirer og Breve, VIII). / H. C. Andersen: Mit Livs Eventyr. Kbh. 1855. / Erik Warburg: Lidt om Smerter ved Hjertet, Brystkrampe og Hjerteslag. Kronik i Berlingske Aftenavis 17. Maj 1940. / J. M. Thiele: Thorvaldsens Biographi. IV. Kbh. 1856. / August Bournonville: Mit Theaterliv. Kbh. 1865. / I. Brandt [o: L. J. Flamand]: Den danske Billedhugger Bertel Thorvaldsens Levned m. v. Kbh. 1844. / Johann Gottfried Schadow: Kunst-Werke und Kunst-Ansichten. Berlin 1849. / Gottfried Schadow: Aufsätze und Briefe. Hrsg. von Julius Friedlaender. Düsseldorf 1864. / Luigi Canina: Alberto Thorvaldsen. Roma 1844. / Chr. Bruun og L. P. Fenger: Thorvaldsens Musæums Historie. Kbh. 1892. / Albert Repholtz: Thorvaldsen og Nysø. Kbh. 1911. / Ugeskrift for Læger, Bind X, 13. og 27. April, 4. Maj 1844. / Ugeskrift for Læger, 72. Aarg., 24. Marts 1910. / Karl Werner: Hebbel und Thorwaldsen, i: Euphorion, Bamberg 1894. / Bjørn Kornerup: Om Thorvaldsens Gravlæggelse, i: Meddelelser fra Thorvaldsens Museum 1935.

H. Conradsens Medaille til Minde om Thorvaldsens Død. Udført 1849.